

BOSANSKI OTROCI V SLOVENIJI (1945 - 1951)

Tone Kikelj

V Jugoslaviji je bilo neposredno po vojni 1,231.000 neprekrbljenih otrok, med njimi 485.000 enostranskih in 88.000 obojestranskih sirot. Med najbolj prizadetimi je bila Bosna in Hercegovina s 30.000 sirotami, saj jih zaradi vojnega razdejavanja ni mogla sama preživeti. Tako je prišlo do odločitve, da se del neprekrbljenih bosanskih otrok razmesti po drugih federalnih enotah. V Slovenijo (brez Slovenskega Primorja) je na jesen 1945 prišlo 4.332 bosanskih otrok; prežimili so v mladinskih okrevališčih, in v družinskem varstvu pri rejnikih. Začasni nastanitvi otrok po drugih federalnih enotah so tedaj rekli kolonizacija otrok.

Prihod bosanskih otrok v Slovenijo

Kolonizacija bosanskih otrok v Slovenijo se je pričela v drugi polovici oktobra 1945. Transporti otrok (približno po dva tedensko) so prihajali do decembra in sicer do sprejemnih baz v Mariboru in Kamniku.

V Mariboru je bila sprejemna baza za bosanske otroke v prostorih tedanjega štaba za repatriacijo, v Novem bogoslovju. Del poslopja v Kamnici je bil namenjen zbirni bazi, del pa namestitvi osirotelih otrok.

Prva skupina, 618 bosanskih otrok, je prispela v bazo 26.10.1945. Tu so jih okopali in zdravniško pregledali ter trižirali. Ker so bili otroci brez obutve in slabo oblečeni, je ministrstvo za socialno politiko pri slovenski vladi sindikatom naročilo, da organizirajo delavnice za izdelavo otroške obleke in obutve.

Trlaža in nastanitev otrok

Močno izčrpane in bolehe otroke so nastanili v mladinskih okrevališčih v Pred-dvoru in Gozdu Mertuljku, bolne v bolnici za bosanske otroke (verjetno v Kamni-ku), ostale pa so razdelili po okrožjih in jih namestili pri družinah. V akciji No-ben otrok ne sme ostati nepreskrbljen, ki se je pričela avgusta 1945 in je imela Jugoslovanske razsežnosti, so med drugim iskali družine, ki bi bile pripravljene otroke sprejeti v oskrbo. Dobile so jih lahko le tiste družine, ki so bile dokazano opredeljene za NOB. O tem, katera družina je primerna, so odločale množične or-ganizacije (OF, AFŽ, ZMS in RK) na krajevnih sestankih.

Število otrok v rejništvu se je stalno spreminjalo. Največ (okrog 4.000) jih je bi-lo decembra in januarja, potem pa se je to število začelo zmanjševati, predvsem zaradi posamičnih odhodov in pobegov otrok. Sprva rejniki niso dobivali nikakršne odškodnine. Prve rejnine so bile izplačane decembra 1945. Po podatkih iz nalogov za izplačilo rejnin z dne 13.5.1946 je bilo pri rejnikih naslednje število bosanskih otrok (po okrajih in brez Slovenskega Primorja):

I. Ljubljansko okrožje

Okraj: Jesenice	35 otrok
Kamnik	61 "
Kranj	15 "
Ljubljana-okolica	49 "
Škofja Loka	26 "
<hr/>	
Skupaj:	186 otrok

Ljubljana (za četrti):

Center	48 otrok
Rakovnik	52 "
Sentvid	11 "
Šiška	30 "
Polje	22 "
Ježica	19 "
Bežigrad	41 "

Tabor	21	otrok
Vič	34	"
Moste	37	"
Skupaj:	315	otrok

2. Celjsko okrožje

Šaleško	125	otrok
Celje-mesto	10	"
Celje-okolica	21	"
Slovenske Konjice	1	"
Celje-Vila	50	"
Šmarje pri Jelšah	157	"
Skupaj:	364	otrok

3. Novomeško okrožje

Okraj: Črnomelj	129	otrok
Krško	16	"
Kočevje	48	"
Trebnje	153	"
Novo mesto	291	"
Skupaj:	637	otrok

4. Mariborsko okrožje

Okraj: Maribor	139	otrok
Slovenska Bistrica	27	"
Ptuj	44	"
Ljutomer	119	"
Prevalje	99	"
Radgona	108	"
Murska Sobota	91	"
Donja Lendava	210	"
Skupaj:	837	otrok

Vsega skupaj je bilo izplačanih 2.339 rejnin v zneskih od 600 do 1.400 din.

V ilustracijo, kako spremenljivo je bilo število rejencev, naj navedem, da je bilo decembra 1945 v mariborskem okrožju 1922, v novomeškem 710 in v ljubljanskem 355 rejencev.

Odnosi med rejniki in rejenci

Na odnose med rejniki in rejenci so vplivale razmere tistega časa. Kolonizirani otroci so vojno doživljali v njeni najhujši obliki, mnogi so ostali živi le po naključju, ko so se bogsigavedi kako izognili pokolom. Večinoma so bili obojestranske ali enostranske sirote, brez doma, ali pa niso vedeli, če so njihovi starši živi ali ne.

V Slovenijo so bili poslani pod prisilo. Namesto pričakovane vrnitve na svoje domove in v znano okolje so se znašli v Sloveniji, v njim tujem okolju z drugačnim jezikom. Mnogi so to doživljali kot krivico. Med vojno so zgubili starše, brate in sestre, po vojni pa so bili še "pregnani" s svojih domov.

Med koloniziranimi otroki so bili borci NOV, ki po vojni zaradi mladosti niso mogli ostati v oboroženih silah, drugi spet so bili več let v partizanih, ne sicer kot borci, saj so bili premladi, pač pa kot njihovi stalni spremljevalci. Bili so ponosni in pokončni in so veliko vedeli o ciljih NOB, zato se niso bili pripravljene podrediti odnosom, ki so po njihovem mnenju bili drugačni od proklamiranih.

Nekateri so se med vojno preživaljali sami, na pogoriščih in v pečinah, v stalnem strahu pred pokoli. Zato so postali asocialni, nezaupljivi, popadljivi in napadalni, odtujeni od ljudi. V tujem okolju so se še težje prilagodili.

Za mnoge otroke je bil žaljiv že prvi stik z rejniki, saj so jih "razstavili" na javnem mestu in "razkazovali" bodočim rejnikom; ti so jih ogledovali in ocenjevali, preden so se odločili za "svojega" rejenca. Verjetno so to distribucijo otrok ponekod opravili bolj diskretno in na primernejši način.

Rejniki so bili zakonci, ki so se prijavili, da bodo v oskrbo prevzeli enega ali več

otrok. Sprva niso dobili nadomestila, decembra 1945 pa so se začele izplačevati rejnine.

Glede na množičnost pojava in formalni postopek je težko govoriti o rejništvu. Z vidika današnjih spoznanj je bilo bolj smotno govoriti o evakuaciji otrok in njihovi začasni nastanitvi. Od rejnika se ni zahtevalo drugega kot moralno -politično neoporečnost, ki je bila preverjena na sestankih množičnih organizacij. Motivi rejnikov so bili različni, verjetno pa so bili najpogostejši naslednji:

- izguba lastnih otrok v vojni,
- potreba po delovni sili,
- izvrševanje državljske dolžnosti.

Pri rejnikih iz prve skupine so se med rejenci in rejniki razvile zelo trdne vezi, rejniki so postali rejencem novi-krušni starši. Te vezi so praviloma ostale trajne.

Rejniki iz druge skupine so imeli z rejenci konflikte. Na to je opozoril n.pr. socialnozdravstveni odsek okrajnega LO Murska Sobota in naročil vsem krajevnim LO, naj prek obiskovalk vodijo stalno evidenco o stanju koloniziranih otrok ter se pri delu povežejo z množičnimi organizacijami, ker "...smo obveščeni, da so ti otroci slabo oskrbovani in da nihče ne vodi pregleda o njihovem stanju. Otroci celo šole ne obiskujejo. Družine, pri katerih so otroci kolonizirani, jih nepravilno izrabljajo s prekomerno zaposlitvijo in večkrat jih dajo v najem celo drugim. Z otroki se slabo postopa, nihče se ne briga o higienskih prilikah, v katerih žive. Zgodilo se je celo, da so družine, ki so sprejele obleko za te otroke, isto prodale, otroci pa so ostali slabo oblečeni. Vse to se je lahko dogajalo zato, ker se organi ljudske oblasti in masovne organizacije premalo zanimajo za stanje koloniziranih otrok in sploh ne posvečajo nikakršne pažnje njihovi usodi" (dopis SZ odseka okrajnega LO Murska Sobota krajevnim LO št. 8855/I z dne 17.12.1946).

O slabem ravnanju z rejniki v celjskem okrožju je z dopisom opozoril načelnik II. oddelka ministrstva za soc. politiko dne 18.5.1946: "...na vaše poročilo o evakuiranih Bosančkih št. 1313-IV/I vam sporočamo, da je bilo 11 otrok skrajnje zapuščenih. So sicer zdravi, vendar se vidi, da so jih rejniki iz okolice Konjic izkoriš-

čali. Obiskovalke otrok iz omenjenega okraja niso vršile svoje dolžnosti in pa tudi učiteljstvo ni posvetilo pozornosti tem otrokom...".

Otroke, s katerimi so rejniki slabo ravnali, so nastanili v poslopju bivšega zdravstvenega doma v **Medvodah**, kjer so imeli domsko oskrbo, vendar tudi tu razmere niso bile urejene, predvsem zaradi slabih kadrov.

Čeprav primeri slabega ravnanja z rejenci niso bili redki, so bili primeri izjemnega razumevanja in navezanosti med rejniki in rejenci veliko pogostejši. O tem pričajo številni pobezi otrok k rejnikom po repatriaciji, številne prošnje za posvojitve in prošnje za preložitve vrnitve otrok v rojstni kraj.

Posvojitve sirot iz Bosne in Hercegovine

Pri ministrstvu za socialno politiko Slovenije MSP so se leta 1946 nabirale prošnje rejnikov za posvojitve bosanskih sirot ali vsaj za podaljšanje njihovega bivanja. Mnogi so se s starši sporazumeli, da obdržijo otroke, dokler se ne ustvari-jo pogoji za njihovo vrnitev.

Dne 29.3.1946 je ministrstvo za socialno skrbstvo Slovenije (v tem času se je MSP preimenovalo v MSS, op. A.K.) poslalo MSP Bosne in Hercegovine prošnjo rejnikov za posvojitve otrok; to pa jih je zavrnilo z utemeljitvijo, da je Bosna in Hercegovina med vojno izgubila ogromno število otrok in mladine. Da bi rejniki to pravilno razumeli, je ministrstvo okrožnim LO naročilo "...Potrebno je, da se potom masovnih sestankov to vprašanje tolmači in ljudi prepričuje. V primerih, kjer rejniki prosijo za podaljšanje bivanja otrok na njihove lastne stroške in kjer mu nudijo primerno vzgojo v duhu NOB, bomo napravili to izjemo, da otroka pustimo za zadnje transporte..." (Posvojitve otrok iz BiH, MSS okrožnemu NOO Novo Mesto št. 1047/46.).

Z uveljavitvijo temeljnega zakona o skrbništvu in s tem v zvezi tudi zakona o posvojitvi (Ur.list FLRJ št. 30/74), so prešle vse pravice in dolžnosti v zvezi s sklepanjem pogodb o posvojitvi s sodnih organov na izvršilne odbore mestnih in okrajnih ljudskih odborov. S tem je bila dovoljena posvojitve mladoletnih sirot padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, bosanskih in primorskih sirot, ki so bile kolonizirane ali v domovih na območju LR Slovenije, če so bile brez staršev ali s

privoljenjem preostalega roditelja.

Posvojitelj je pomenila sprejem tujega otroka za svojega, pri čemer pa ni bilo ustvarjeno sorodstveno razmerje. Zato tudi niso nastopile pravice in dolžnosti, ki so izhajale iz sorodstvenega razmerja. Posvojenec je obdržal tudi vse pravice in dolžnosti do svojih staršev in drugih sorodnikov.

Repatriacije bosanskih otrok

Ministrstvo za socialno politiko Bosne in Hercegovine je sprejelo sklep, da marca 1946 prične z repatriacijo bosanskih otrok, slovenski vladi pa je poslalo naslednji dopis:

"Ovo ministarstvo je odlučilo, da u ovom mjesecu repatriira koloniziranu djecu u Sloveniji, koja imaju oba roditelja. Da bi se povratak djece mogao brzo izvršiti, potrebno je da znamo:

1. Gdje će biti baza, odakle će se djeca transportovati.
2. Koliko djece sa oba roditelja otpada na pojedini okrug, da bi mogli obavijestiti njihove nadležne okruge, jer nemamo tačnog pregleda, pošto su se neka djeca već vratila.
3. Molim, da to ministarstvo zajedno sa našim delegatima preuzme organizaciju transporta i da odredi svoju sanitetsku (nečistljivo) a obračun za troškove dostavi nama na isplatu.

Čim dobijemo gornja obaveštenja, obavjestićemo nadležne okruge, na kojim će stanicama svaki okrug svoju djecu preuzeti, da ne bi sva djeca putovala do Sarajeva i opet se iz Sarajeva istim putem vraćala u svoje krajeve. Mišljenja smo, da se povratak naše djece izvrši u etapama, na isti način, kao što su transportovana u Sloveniju...".

Na ta dopis je MSS Slovenije odgovorilo:

"... U zadnje vreme ustanovilo se, da prema dobrom zdravstvenom stanju djece u oporavilištima, mogli bi pristupiti k evakuaciji ove djece (koja imaju živa oba roditelja), jer u pismima upućenim od njihovih kuća, roditelji žele da se vrate.

Svakako ćemo kod ove djece izvršiti opšti lekarski pregled, koji će pokazati, dali je oporavak još potreban, odnosno evakuacija umesna... Time ćemo bar donekle smanjiti troškove, koji su u takvim ustanovama visoki". Dopis MSS Slovenije št. II-3535/1, 30.3.1946.).

Zbirni bazi za repatriaciju sta bili v **Mariboru in Kamniku**. V Kamniku je bil prvi transport pripravljen 3. aprila 1946. V njem je bilo 224 otrok iz naslednjih okrožij:

1. Sarajevsko okrožje - 22	3 z obema staršema
	11 enostranskih sirot
	4 obojestranske sirote
2. Banjaluško okrožje - 41	3 z obema staršema
	24 obojestranskih sirot
	10 enostranskih sirot
	4 brez podatkov
3. Bihaško okrožje - 18	1 z obema staršema
	5 enostranskih sirot
	12 obojestranskih sirot
4. Tuzlansko okrožje - 34	8 z obema staršema
	18 enostranskih sirot
	8 obojestranskih sirot
5. Dobojsko okrožje - 95	9 z obema staršema
	63 enostranskih sirot
	20 obojestranskih sirot
	3 ni podatkov
6. Travniško okrožje - 14	4 enostranske sirote
	10 obojestranskih sirot

Transporti so si sledili in tako je bila repatriacija Julija 1946 pri kraju. Otroci so se vrnili v Bosno in Hercegovino, kjer so jih prevzeli starši ali sorodniki,

ali pa so bili oddani v domsko varstvo. Mladinsko okrevališče v Preddvoru je do 22. junija 1946 oddalo vse otroke, v Gozdu Martuljku pa so ostali samo bolni.

Kolonizirani otroci, ki so bili pri rejnikih, so odšli, čeprav ne brez težav, saj so se mnogi poskrili, ali pa so med potjo zbužali in se vrnili nazaj k rejnikom, nekateri tudi po večkrat.

Zbirni bazi v Mariboru in Kamniku sta bili julija ukinjeni. O tem je poročal upravnik baze v Kamniku: "...Baza je primerna, prostorov je veliko, imamo tudi bolnico. Doslej je šlo skozi našo bazo že 2.400 bosanskih otrok. Po evakuaciji bosanskih otrok so bili tu dalmatinski otroci, sedaj pa bo namenjena invalidnim otrokom, zato je potrebno nastaviti nekaj primernege osebja." (Zapisnik s seje uprave mladinskih okrevališč z dne 29. in 30.10.1946.).

Rejniki so smeli zadržati otroka le tedaj, če so otrokovi starši tako želeli. Zadrževanje obojestranskih sirot je moralo odobriti ministrstvo za socialno politiko Bosne in Hercegovine.

Omenim naj še **Dečjo bazo bosanskih otrok**, ki je bila verjetno v Kamniku pozimi 1945/46. V njej je bilo lahko 200 otrok in bila je popolnoma zasedena. Po tedanji terminologiji so z besedo "dečji" označevali otroke v starosti do treh let.

Bosanski otroci v slovenskih mladinskih domovih v letih 1946-1951

V drugi polovici leta 1946 je bilo z odloki vlade LR Slovenije ustanovljenih več mladinskih domov za bosansko mladino, kolonizirano na Hrvaškem. V obrazložitvi vseh odlokov je bilo enotno besedilo: "Z ozirom na prošnjo vlade LR Bosne in Hercegovine, za katero je postalo šolanje koloniziranih otrok na Hrvaškem neodložljivo vprašanje in z ozirom na privolitev predsednika vlade LR Slovenije, odrejam ustanovitev mladinskega doma..." (Ur.list LRS št. 80/46). Dne 15.dec. 1946 so bili ustanovljeni naslednji domovi za šolanje koloniziranih bosanskih otrok na Hrvaškem:

Mladinski dom v Dobrni, namenjen ženski mladini od 7-14 leta, s 60 posteljami.

Mladinski dom v Medvodah, namenjen moški mladini od 7-14 leta, s 50 posteljami.

Mladinski dom v Mokricah, namenjen ženski in moški mladini od 7-14 leta, s 200 posteljami.

Mladinski dom na Vranskem, namenjen moški mladini od 7-14 leta, s 60 posteljami.

Domovi so bili opredeljeni kot prehodni domovi in so bili pod nadzorstvom ministrstva za socialno skrbstvo (medtem ko so bili mladinski domovi pod pristojnostjo ministrstva za prosveto.). Bili so zamišljeni kot improvizacija za dobo 3-4 let, dokler je trajalo šolanje bosanskih otrok. Ukinjeni so bili leta 1951.

Vse navedene domove je financirala vlada Bosne in Hercegovine iz svojih proračunskih sredstev.

Nekoliko drugačen status je imel **Mladinski dom Slivnica**. Decembra 1945 so ga uporabili za začasno nastanitev osirotelih otrok. Potem so bili v njem bosanski otroci (do leta 1951): po končani osnovni šoli so šli v strokovne šole ali nižjo gimnazijo. Do leta 1951 so vsi bosanski otroci odšli iz doma, vanj pa so se naselili osiroteli otroci, med katerimi je bilo tudi 12 vojvodinskih.

Iz poročil MSS z dne 1.10.1984 je razvidno nekoliko drugačno stanje. Ministrstvo je upravljalo s 4 domovi za bosanske otroke: Preddvor (prej Mokrice, op.A.K.), Medvode, Vransko in Dobrna. Kapaciteta in zasedba domov je bila naslednja:

- Preddvor	kapaciteta	120	zasedba	133	otrok
- Medvode	"	26	"	26	"
- Dobrna	"	50	"	43	"
- Vransko	"	50	"	79	"
Skupaj:	kapaciteta	246	zasedba	281	otrok

Zaključek

Problem varstva nepreskrbljenih otrok se je z vso ostrino kazal že med vojno.

Na različnih krajih so ga poskušali reševati na različne načine: Na Hrvaškem z množičnimi evakuacijami v Italijo in Egipt, v Bosni in Hercegovini z množičnimi umiki pred sovražnikom pod zaščito partizanskih enot, v Sloveniji z ustanavljanjem tajnih taborišč (Slivniški bataljon), materinskih domov (Podzemelj) in mobilnih taborišč (Štajerska), vendar se ti načini niso obnesli. Edini in zares enkratni primer dobre organizirane skrbi za otroke v Sloveniji je bila skrb za ilegalčke v okupirani Ljubljani pod vodstvom Ane Žiherl.

Po vojni je bilo v Bosni in Hercegovini 30.000 otrok, ki so potrebovali domsko varstvo. Ker se je bližala zima, so bile vse sile usmerjene v obnovo. Vlada BiH se je zavedala težavnosti odločitve, da del otrok, ki jih ni mogla preskrbeti sama kolonizira v druge federalne enote, zato je takoj na pomlad 1946 pristopila k repatriaciji. S tem si je pridobila čas in doma ustvarila pogoje za domsko varstvo otrok.

Tudi slovenska vlada ni bila brez težav. Tu je bilo 27.390 ogroženih otrok, ki so potrebovali takojšnjo pomoč, in 13.800 otrok, ki so potrebovali domsko varstvo. pri sorodnikih je bilo 10.300 eno in dvostranskih sirot, pri drugih ljudeh pa še 5.000. Odločitev, da bo Slovenija sprejela bosanske otroke, je bila izraz resnične solidarnosti, še zlasti če upoštevamo njene lastne težave.

Ker je večino še uporabnih objektov, ki bi bili primerni za nastanitev otrok, zasedla Jugoslovanska armada, ni bilo druge rešitve, kakor dati otroke v družinsko varstvo. Po obsežni politični akciji se je prijavilo celo več družin za sprejem otrok, kot je bilo potrebno.

Ker podobne množične evakuacije niso izključene tudi v bodočnosti, bom opozoril na nekatere ukrepe, ki bi jih v takih okoliščinah morali upoštevati:

- vnaprejšnja priprava družin za sprejem evakuirancev,
- organizirana nastanitve,
- opremljanje mlajših otrok z identifikacijskimi tablicami,
- spoštovanje načela o nerazbijanju družin (brez izjem),
- nastanjenje otrok iz istega okolja, ki se poznajo, v istem okolišju,
- učinkovita proizvodna služba,

- sprotno informiranje evakuirancev,
- učinkovita evidenca evakuirancev,
- strokovna pomoč socialnega delavca.

Za to pa moramo imeti ustrezno usposobljene in motivirane kadre.